

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

από τον Μανώλη Αλεξιάκη

Ιωάννα Λαμπίρη-Δημάκη (εισαγωγή και επιμέλεια), *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα*, τρεις τόμοι, 1987 (444 σελ.), 1997 (551 σελ.) και 2002 (616 σελ.), Αθήνα, Παπαζήσης.

Το καλοκαίρι του 2002 ολοκληρώθηκε η τριλογία της Ιωάννας Λαμπίρη-Δημάκη (Ι.Λ.-Δ.) με την κυκλοφορία από τις Εκδόσεις Παπαζήση του τρίτου τόμου του έργου της σχετικά με τους Έλληνες κοινωνιολόγους και την ελληνική κοινωνιολογική επιστημονική κοινότητα.¹ Πρόκειται, αναμφισβήτητα, για μια πάρα πολύ σημαντική αλλά και κοπιαστική προσπάθεια, που χρειάστηκε περισσότερο από δεκαπέντε χρόνια για να ολοκληρωθεί (ο πρώτος τόμος εκδόθηκε το 1987, ο δεύτερος δέκα χρόνια αργότερα, ενώ ο τρίτος το 2002). Θα λέγαμε πως το έργο, στο

σύνολό του, αποτελεί μια αξιόπιστη χαρτογράφηση, τόσο της κοινωνιολογίας ως επιστήμης στη χώρα μας όσο και της επιστημονικής κοινότητας, δηλαδή των ειδικών επιστημόνων που τη διακονούν στα πανεπιστήμια και στα διάφορα ερευνητικά κέντρα.² Συνιστά τελικά μια απαραίτητη βάση που μπορεί να αποτελέσει εφαλτήριο για περαιτέρω ανάπτυξη και έρευνα στο μέλλον, ενώ αναμφισβήτητα θα πρέπει σύντομα να επιχειρηθεί και μια ανάλογη προσπάθεια αναφορικά με την καταγραφή των χαρακτηριστικών, των προβλημάτων και των προοπτικών της

1. Βλ. Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (επ.), 2002, *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα. Η ολοκλήρωση της Τριλογίας, 1959-2000, Τόμος Γ΄*, Αθήνα, Παπαζήσης (για τους άλλους δύο τόμους, βλ. στις βιβλιογραφικές αναφορές).

2. Δεν μπορεί κανείς παρά να εκτιμήσει και να αναγνωρίσει τόσο την προσπάθεια όσο και το αποτέλεσμα της εργασίας της Ιωάννας Λαμπίρη-Δημάκη. Σωστά παρατηρήθηκε, κατά τη γνώμη μας, πως η «...τρίτομη ανθολογία για την ελληνική κοινωνιολογία θα έπρεπε κανονικά να αποτελέσει ερευνητικό έργο ιδρύματος, όχι αποτέλεσμα της εργασίας ενός ατόμου»: βλ. Σωτηρόπουλος Δ. Α., 2002, «Η ταυτότητα μιας κοινότητας», στην εφημερίδα *Το Βήμα*, 22 Σεπ. (στο ένθετο «Το Άλλο Βήμα», σ. 18). Για την κατάσταση της κοινωνιολογίας στην Ελλάδα, βλ. επίσης και Lambiri-Dimaki J., 2001, «The Status of Sociology in Greece: Past, Present and Future», στο Genov N. and Becker U. (eds), *Social Sciences in Southeastern Europe*, ISSC-IZ: Paris-Bonn, σ. 91-110.

κοινωνιολογίας και στο επίπεδο της μέσης εκπαίδευσης.³

Ας επανέλθουμε όμως σε αυτή καθαυτή την τριλογία της Ι.Α.-Δ.. Κατά τη γνώμη μου, η συγγραφέας επιχειρεί και επιτυγχάνει δύο διαφορετικά πράγματα. Το πρώτο συνίσταται ασφαλώς στην καταγραφή των σύγχρονων Ελλήνων και Ελληνίδων κοινωνιολόγων (στη χρονική περίοδο από το 1959 έως το 2000) μέσω ενός –ή και περισσότερων σε ορισμένες περιπτώσεις– αντιπροσωπευτικού τους κειμένου και ενός βιογραφικού σημειώματος. Το δεύτερο αφορά κάτι εντελώς διαφορετικό: Πρόκειται για τα τρία εισαγωγικά σημειώματα της Ι.Α.-Δ., ένα σε κάθε τόμο, με τα οποία η συγγραφέας οριοθετεί σαφώς το πλαίσιο και το σκοπό του έργου της, παραθέτει μια ιστορική ανασκόπηση της κοινωνιολογίας στη χώρα μας –τόσο σε σχέση με τις προσωπικότητες που συνέβαλαν στη θεμελίωση και την ανάπτυξη της όσο και σε σχέση με τα κέντρα και τους θεσμούς μέσω των οποίων καλλιεργήθηκε η επιστήμη– και, τέλος, αποτολμά μια σύγκριση των δύο διαφορετικών γενεών των κοινωνιολόγων που συμπεριλαμβάνονται στην τριλογία, χρησιμοποιώντας πολύ

ενδιαφέροντα κριτήρια διαφοροποίησης (θα αναφερθούμε στη συνέχεια σε αυτά με περισσότερες λεπτομέρειες) και καταλήγοντας σε χρήσιμα συμπεράσματα και προτάσεις για την κατάσταση και τις προοπτικές της κοινωνιολογίας στη χώρα μας.

Στον πρόλογο του πρώτου τόμου (σ. 9-10), η Ι.Α.-Δ. παραθέτει τα κριτήρια βάσει των οποίων έγινε η επιλογή όσων συμπεριλαμβάνονται στην τριλογία της. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, αυτά είναι, πρώτον, η κατοχή διδακτορικού διπλώματος στην κοινωνιολογία, δεύτερον, η κατοχή θέσης διδάσκοντος την κοινωνιολογία στα Πανεπιστήμια της χώρας ή ερευνητή σε κέντρο ή μονάδα κοινωνιολογικής έρευνας και, τρίτον, η δημοσίευση μελετών, άρθρων κ.λπ. στο χώρο της γενικής κοινωνιολογίας ή των ειδικών κοινωνιολογιών: «Ο συνδυασμός τουλάχιστον δύο από τα παραπάνω κριτήρια (και με ιδιαίτερη βαρύτητα στο τρίτο κριτήριο) θεωρήθηκε ως επαρκής δείκτης για την αποδοχή της συμμετοχής ενός επιστήμονα κοινωνιολόγου στη συλλογή των αντιπροσωπευτικών αυτών κοινωνιολογικών κειμένων, γιατί, κατά τεκμήριο, οι αναλύσεις του και τα ευρήματα των ερευνών του

3. Το μάθημα της κοινωνιολογίας άρχισε να διδάσκεται στη μέση εκπαίδευση από τη σχολική χρονιά 1982-1983, γνώρισε σημαντική ανάπτυξη κατά τη δεκαετία του 1980, όμως στη συνέχεια υποβαθμίστηκε σε μάθημα επιλογής. Στην πορεία ουσιαστικά εξαφανίστηκε για να επανέλθει το Σεπτέμβριο του 2000 μετά από αγώνες που συντονίστηκαν από το Σύλλογο Ελλήνων Κοινωνιολόγων (ΣΕΚ), αλλά μπορεί να κινδυνεύσει εκ νέου σοβαρά στο μέλλον. Για μια λεπτομερή και αναλυτική παρουσίαση της κοινωνιολογίας στη μέση εκπαίδευση, βλ. Ιντζεσίλογλου Ν. Γ., «Το μάθημα της Κοινωνιολογίας στη Μέση Εκπαίδευση», στο *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τεύχος 23, Σεπτέμβριος 1998-Φεβρουάριος 1999, σ. 18-23.

κυκλοφορούν στο δημόσιο χώρο της παραγωγής κοινωνιολογικής σκέψης κι έχουν γι' αυτό τη δυνατότητα να επηρεάζουν και να διαμορφώνουν τις ιδέες που κατευθύνουν το περιεχόμενο της κοινωνιολογίας όπως αυτή αναπτύσσεται σήμερα στην Ελλάδα».⁴

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω κριτήρια, η Ι.Α.-Δ. παρουσιάζει αντιπροσωπευτικά κείμενα 30 επιστημόνων στον πρώτο τόμο, 47 κείμενα στον δεύτερο και 36 στον τρίτο. Γίνεται προσπάθεια και σε γενικές γραμμές ακολουθείται μια χρονολογική σειρά, ώστε ο πρώτος τόμος να περιλαμβάνει κείμενα των παλαιότερων κοινωνιολόγων που ολοκλήρωσαν τη διδακτορική τους διατριβή τις δεκαετίες του 1950, του 1960 και του 1970, ο δεύτερος να συμπεριλαμβάνει νεότερους επιστήμονες (ολοκλήρωση διδακτορικού τη δεκαετία του 1980) και ο τρίτος τη νεότερη γενιά επιστημόνων που δραστηριοποιούνται επιστημονικά ιδίως τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1990. Στον ενδιαφερόμενο αναγνώστη

η τριλογία της Ι.Α.-Δ. προσφέρει μια συνολική και σε μεγάλο βαθμό αντιπροσωπευτική εικόνα τόσο της επιστημονικής κοινότητας των κοινωνιολόγων όσο και των ειδικότερων ζητημάτων τα οποία τους ενδιαφέρουν και τους απασχολούν. Επιπλέον, όπως τονίζει η συγγραφέας στο εισαγωγικό σημείωμα του δεύτερου τόμου (σ. 28), μια πρόσθετη συμβολή του έργου αυτού αφορά «...τη δυνατότητα που ελπίζεται ότι παρέχεται στους ίδιους τους κοινωνιολόγους να συνειδητοποιήσουν το είδος της επιστημονικής παράδοσης που οι ίδιοι και οι ομότεχοί τους καλλιεργούν και δημιουργούν. Μέσα από τα δημοσιευμένα κείμενα και τις βιογραφίες βλέπουμε καθαρότερα το ρόλο μας ως κοινωνικών επιστημόνων και διανοουμένων και αποκτούμε μια ευρύτερη εποπτεία των χαρακτηριστικών της επιστημονικής κοινότητας στην οποία ανήκουμε, καθώς και των θεσμικών-οργανωτικών παραγόντων και συνθηκών που υποβοηθούν ή αντίθετα δυσχεραίνουν το

4. Τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, η απάντηση στο ερώτημα πώς ακριβώς οριοθετείται η ιδιότητα του κοινωνιολόγου κάθε άλλο παρά ομόφωνη είναι. Έτσι, π.χ., η Ευρωπαϊκή Κοινωνιολογική Εταιρεία (ESA) δεν φαίνεται να δίνει ιδιαίτερα μεγάλη έμφαση σε τυπικά κριτήρια (διδακτορικός τίτλος στην κοινωνιολογία) όσο σε ουσιαστικά, το να αφορά συγκεκριμένα η διανοητική παραγωγή κάποιου επιστήμονα ζητήματα κοινωνιολογικού ενδιαφέροντος, ανεξάρτητα από την τυπική επιστημονική του κατάρτιση. Το πρόβλημα αυτό του ακριβούς προσδιορισμού της ιδιότητας του κοινωνιολόγου είναι πολύ μεγάλο, απαιτεί ξεχωριστή μελέτη και είναι αδύνατο να ασχοληθούμε με αυτό στα πλαίσια αυτής της κριτικής παρουσίασης. Πάντως, όσον αφορά την κατάσταση στη χώρα μας, θα λέγαμε πολύ επιγραμματικά ότι, λόγω της προηγούμενης ανάπτυξης των νομικών, οικονομικών και άλλων συγγενών κοινωνικών επιστημών και της σχετικά αργής εισαγωγής και καλλιέργειας της κοινωνιολογίας, το εύρος και τα όρια της τελευταίας παρουσιάζονται μάλλον ασαφή με αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, να υφίσταται και πρόβλημα επαγγελματικής ταυτότητας.

έργο μας. Έτσι είμαστε σε πλεονεκτικότερη –γιατί εναργέστερη– θέση να εργαστούμε και να συνεργαστούμε αποδοτικότερα για να αναβαθμίσουμε την ποιότητα της κοινωνιολογικής γνώσης που παράγεται, ώστε αυτή να διαδίδεται και να αξιοποιείται ευρύτερα στον τόπο μας και στο εξωτερικό, ξεκινώντας βέβαια από την προσπάθειά μας για βελτίωση των θεσμικών προϋποθέσεων που καθιστούν μια τέτοια αναβάθμιση δυνατή». Η επιδίωξη αυτή ανοίγει για την Ι.Λ.-Δ. ακόμη μια ενδιαφέρουσα προοπτική και την οδηγεί στην επισήμανση και εξερεύνηση ενός επιπλέον ζητήματος, συγκεκριμένα της αντικειμενοποίησης του κόσμου των κοινωνιολόγων στη χώρα μας μέσω του αναστοχασμού. Όπως παρατηρεί στο εισαγωγικό σημείωμα του τρίτου τόμου (σ. 33), «η προσπάθεια που καταβλήθηκε στην τριλογία αυτή για την επαύξηση των γνώσεών μας για το μικρόκοσμο των Ελλήνων και Ελληνίδων κοινωνιολόγων αντιπροσωπεύει, από μεθοδολογικής σκοπιάς, μια προσπάθεια *αντικειμενοποίησης* (objectivation) του κόσμου αυτού. Η προσπάθεια του/της κοινωνιολόγου να αντικειμενοποιήσει έναν κοινωνικό μικρόκοσμο του οποίου ο ίδιος (ή η ίδια) είναι μέλος, όπως συμβαίνει στην περίπτωσή μας, προσκρούει, μεταξύ άλλων, στο εμπόδιο της επαγγελματικής φόρτισης που απορρέει ακριβώς από τη συμμετοχή αυτήν, εμπόδιο που μπορεί εν μέρει να υπερπηδηθεί μέσω της αναστοχαστικής ανάλυσης».

Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης θα βρει, συνολικά, τις βιογραφίες 114

Ελλήνων και Ελληνίδων κοινωνιολόγων και θα μπορέσει να σχηματίσει μια πολύ λεπτομερή εικόνα για την κατάσταση της επιστήμης της κοινωνιολογίας στη χώρα μας μέσα από τα 124 κείμενα που δημοσιεύονται. Θα μπορούσαμε, ίσως, στο σημείο αυτό, να παραθέσουμε ονομαστικά κάποιους επιστήμονες ή/και ορισμένα κείμενα κρίνοντας υποκειμενικά το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που παρουσιάζει είτε η σταδιοδρομία τους είτε οι ειδικότερες επιστημονικές τους ενασχολήσεις. Νομίζω όμως πως αυτό θα ήταν τουλάχιστον άδικο, και γιατί ο υπογράφων συμπεριλαμβάνεται στην τριλογία της Ι.Λ.-Δ., αλλά και γιατί κάτι τέτοιο θα αφαιρούσε τη μαγεία που προσφέρει –ιδιαίτερα στον μη ειδικό– η προσωπική εντύπωση και αναζήτηση μέσα στις σελίδες του έργου αυτού θεμάτων που τον ενδιαφέρουν. Είναι δε τόσο ευρεία η ποικιλία των ζητημάτων με τα οποία ασχολούνται οι Έλληνες και Ελληνίδες κοινωνιολόγοι ώστε είναι σχεδόν αδύνατο να μη βρει κανείς κάτι που να τον ενδιαφέρει και να τον απασχολεί ιδιαίτερα.

Όπως είπαμε ήδη, εκτός από τη γενικότερη εικόνα που προσφέρει η τριλογία της Ι.Λ.-Δ. για τους κοινωνιολόγους και τα ζητήματα με τα οποία ασχολούνται, η συγγραφέας προχωρά και πέρα από αυτό και, στο εισαγωγικό σημείωμα κάθε τόμου, παρουσιάζει, αντίστοιχα, μια ιστορική ανασκόπηση της εξέλιξης της κοινωνιολογίας στη χώρα μας, τους οργανικούς θεσμούς και τα διάφορα ερευνητικά κέντρα μέσω των οποίων καλλιεργήθηκε και, τέλος, μια σύγκριση μεταξύ δύο διαφο-

ρετικών γενεών των Ελλήνων κοινωνιολόγων, ανάλυση που την οδηγεί στη διατύπωση κάποιων υποθέσεων και εικασιών για το μέλλον της κοινότητας και της επιστήμης στην Ελλάδα. Στη συνέχεια, θα αναφερθώ με συντομία στα περιεχόμενα των εισαγωγικών σημειωμάτων του πρώτου και του δεύτερου τόμου (τα οποία έχουν περισσότερο ιστορικό χαρακτήρα), ενώ θα επιμείνω λίγο πιο πολύ στα ζητήματα που θίγει στο εισαγωγικό σημείωμα του τρίτου τόμου, επειδή εκεί αναπτύσσονται –ίσως για πρώτη φορά στη χώρα μας– προβληματισμοί που έχουν, κατά τη γνώμη μου, μεγάλη σημασία και που θεωρώ βέβαιο ότι θα απασχολήσουν την επιστημονική κοινότητα των κοινωνιολόγων στη χώρα μας στα χρόνια που έρχονται.

Στο εισαγωγικό σημείωμα του πρώτου τόμου (που έχει τίτλο «Το χθες και το σήμερα της κοινωνιολογίας στην Ελλάδα», σ. 13-53), η Ι.Λ.-Δ. παρουσιάζει τον τρόπο που εισήχθη και αναπτύχθηκε η κοινωνιολογία στην Ελλάδα, ενώ δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις αιτίες υπανάπτυξης της επιστήμης στη χώρα μας. Ως τέτοιες αναφέρει, μεταξύ και άλλων, το γενικότερο πολιτικό κλίμα και ιδίως τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν από τη δικτατορία Μεταξά, αλλά και από τη μεταπολεμική πραγματικότητα της εθνοφοροσύνης και του αντιαριστορισμού, μέσα στην οποία η κοινωνιολογία δεν θα μπορούσε παρά να γεννά

υποψίες. Άλλωστε και διεθνώς, το κλίμα μέσα στο οποίο μπορεί να καλλιεργηθεί και να αναπτυχθεί μια επιστήμη σαν την κοινωνιολογία δεν μπορεί παρά να είναι η ανοιχτή δημοκρατία: όπως παρατηρεί η Jennifer Platt στο βιβλίο της για την ιστορία της Διεθνούς Κοινωνιολογικής Εταιρείας, «...η κοινωνική επιστήμη θεωρείτο ότι αυτή καθεαυτή προάγει τη δημοκρατία, ενώ οι έρευνές της εξυπηρετούν ευρύτερους κοινωνικούς σκοπούς».⁵ Επιπλέον, η Ι.Λ.-Δ. αναφέρεται στις σπουδαιότερες προσωπικότητες που εισήγαγαν, καλλιεργήσαν και δίδαξαν την κοινωνιολογία στη χώρα μας, παραθέτει τις θεσμικές εξελίξεις που σημειώθηκαν κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής της στην Ελλάδα, και ολοκληρώνει το εισαγωγικό της σημείωμα με τις απαντήσεις που έδωσαν 23 εκ των 30 κοινωνιολόγων σε ερωτηματολόγιο που συνέταξε και τους διένειμε η ίδια η συγγραφέας, όπου θίγονται ζητήματα όπως η κρίση της κοινωνιολογίας σε παγκόσμιο επίπεδο και τα πιθανά της αίτια, ο ρόλος και οι δυνατότητες των κοινωνιολόγων, κ.ά..

Στο εισαγωγικό σημείωμα του δεύτερου τόμου («Εισαγωγικό Σημείωμα», σ. 11-31) η Ι.Λ.-Δ. αναφέρεται στα σημαντικότερα ερευνητικά κέντρα και προγράμματα, στα επιστημονικά περιοδικά, στους επιστημονικούς συλλόγους και, γενικότερα, σε όλους εκείνους τους θεσμούς μέσω των οποίων

5. Βλ. Platt J., 1998, *A Brief History of the ISA: 1948-1997*, Quebec, The International Sociological Association/ISA, σ. 13 (η μετάφραση δική μου).

επιχειρούνται η ανάπτυξη και η καλλιέργεια της κοινωνιολογικής επιστήμης στη χώρα μας, την περίοδο 1988-1996. Αναφερόμενη στη σχετική υπανάπτυξη της κοινωνιολογίας στην Ελλάδα, παρατηρεί ότι «...δεν θα μπορούσε να είχε δημιουργηθεί σταδιακά μια πνευματικά πλούσια, δημιουργική και με ακτινοβολία παράδοση της επιστήμης αυτής στη χώρα μας –μια “ελληνική κοινωνιολογία” ...που να είναι αξιοπρεπώς συναγωνίσιμη με τις αντίστοιχες παραδόσεις άλλων χωρών τουλάχιστον στον ευρωπαϊκό χώρο–χωρίς να έχει υπάρξει αντίστοιχα συνεχής και επαρκής διασφάλιση και στήριξη των αντικειμενικών προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της κοινωνιολογίας μέσα στα πλαίσια των μεγάλων εκπαιδευτικών μας θεσμών (Λυκείων, Πανεπιστημίων κ.λπ. και βέβαια Ερευνητικών κέντρων)». Η επισήμανση αυτή είναι, κατά τη γνώμη μου, πολύ σημαντική και φαίνεται πως επιβεβαιώνεται και διεθνώς. Όπως τονίζει ο Lawrence J. Rhoades στο βιβλίο του για την ιστορία της Αμερικανικής Κοινωνιολογικής Εταιρείας, ήδη από το 1929 «μια επιχορήγηση από το Ίδρυμα Ροκφέλερ έδωσε τη δυνατότητα στο Συμβούλιο για την Έρευνα στις Κοινωνικές Επιστήμες να βοηθήσει τον Πρόεδρο Χούβερ να ιδρύσει την Ερευνητική Επιτροπή του Προέδρου επί Επικαιρών Κοινωνικών Τάσεων, η οποία διεξήγαγε την πρώτη

σε εθνικό επίπεδο έρευνα όπου οι κοινωνιολόγοι και η κοινωνιολογία δραματίσαν μείζονα ρόλο». ⁶ Στο ίδιο έργο ακόμη τονίζεται η σημασία που μπορούν να έχουν οι επιχορηγήσεις από ευκατάστατους ανθρώπους για τη διεξαγωγή κοινωνικών ερευνών, ώστε να καταστεί σε όλους εμφανής η χρησιμότητα της κοινωνιολογίας: «η προικοδότηση της έρευνας είναι εκ των ων ουκ άνευ, εάν θέλουμε να απαλλάξουμε την κοινωνιολογία από την κατηγορία ότι πρόκειται περί ψευδο-επιστήμης. Αυτό ισχύει τόσο για την εφαρμοσμένη όσο και για τη θεωρητική κοινωνιολογία». ⁷

Τέλος, στο εισαγωγικό σημείωμα του τρίτου τόμου («Η ολοκλήρωση της τριλογίας «Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα»: δύο γενιές Ελλήνων και Ελληνίδων κοινωνιολόγων στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα. Χαρακτηριστικά και συμβολές», σ. 19-105), η Ι.Α.-Δ. ασχολείται σε μεγαλύτερο βάθος και πιο λεπτομερειακά με ένα ζήτημα που έχει ήδη θίξει στην εισαγωγή της στο δεύτερο τόμο: Συγκεκριμένα, κατηγοριοποιεί τους κοινωνιολόγους σε δύο διαφορετικές γενιές, αναλύει τα χαρακτηριστικά της καθεμιάς, παρουσιάζει τις ομοιότητες και τις διαφορές τους και τέλος διατυπώνει ορισμένες προκλήσεις στις οποίες οφείλουν να ανταποκριθούν οι Έλληνες και οι Ελληνίδες κοινωνιολόγοι την αυγή του 21ου αιώνα. Σε ό,τι ακο-

6. Βλ. Rhoades L. J., 1981, *A History of the ASA: 1905-1980*, American Sociological Association, σ. 7 (η μετάφραση δική μου).

7. Στο ίδιο, σ. 13-14 (η μετάφραση δική μου).

λουθεί, θα προσπαθήσω να επικεντρωθώ στη διάκριση που κάνει η συγγραφέας μεταξύ κοινωνιολόγων της παλαιότερης και της νεότερης γενιάς, και ιδιαίτερα στα θεσμικά και ατομικά χαρακτηριστικά της δεύτερης, στην οποία ανήκω και εγώ, και να διατυπώσω κάποιες σκέψεις σχετικά με τις δυνατότητες της κοινωνιολογίας να υπερβεί τη σημερινή της κρίση και να επανέλθει δυναμικά στο προσκήνιο.

Αποφεύγοντας συνειδητά την κατηγοριοποίηση των Ελλήνων κοινωνιολόγων ανάλογα με το εάν στις εργασίες τους εμπνέονται και ακολουθούν τα νόματα της μαρξιστικής ή της βεμπεριανής κοινωνιολογίας, η συγγραφέας τους διαχωρίζει εξαρχής με βάση το χρόνο απόκτησης του διδακτορικού τους: όσοι το απέκτησαν τις δεκαετίες του '60 και του '70 συγκροτούν την παλαιότερη γενιά, ενώ όσοι το απέκτησαν τις δεκαετίες του '80 και του '90 τη νεότερη. Στη συνέχεια, προχωρεί σε μια διπλή σύγκριση: Από τη μια αντιπαραθέτει τα γενικότερα κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των δεκαετιών του '60 και του '70 απέναντι σε εκείνα του '80 και του '90, και, από την άλλη, υπό το φως των πορισμάτων της πρώτης σύγκρισης, επισημαίνει κάποιες ιδιαιτερότητες και διαφοροποιήσεις ανάμεσα στις δύο γενιές των Ελλήνων και Ελληνίδων κοινωνιολόγων.

Αρχικά, λοιπόν, αναφορικά με τους κοινωνιολόγους της παλαιότερης

γενιάς, η Ι.Λ.-Δ. παρατηρεί ότι κοινωνικοποιήθηκαν στη συντριπτική τους πλειονότητα στο εξωτερικό, είτε στην Ευρώπη είτε στις ΗΠΑ (μόνο 2 στους 43 απέκτησαν το διδακτορικό τους στην Ελλάδα). Τα χρόνια εκείνα χαρακτηρίζονται, αφενός, από την κυριαρχία του ψυχροπολεμικού κλίματος, από τα μεγάλα φοιτητικά και κοινωνικά κινήματα αντίστασης στον αυταρχισμό αλλά και τις δυσλειτουργίες του καπιταλιστικού συστήματος, ενώ σε αρκετές χώρες κυριαρχούν στρατιωτικές δικτατορίες και αυταρχικά καθεστώτα. Από την άλλη μεριά, όμως, «τα μαζικά κόμματα τότε υπηρετούσαν σαφώς διακριτά ταξικά συμφέροντα, το Κράτος Πρόνοιας δέσποζε στο στερέωμα της δυτικο-ευρωπαϊκής κοινωνικής πολιτικής με ισχυρό υποστηρικτή τις κοινωνικές επιστήμες και ευρύτατη αποδοχή ως ιδεολογία, αλλά και ως αποτελεσματικό εργαλείο για μεγαλύτερη κοινωνική δικαιοσύνη και πρόοδο, που δεν αντιστρατευόταν τους στόχους της οικονομικής ανάπτυξης, αλλά κατά βάση τους εξυπηρετούσε».⁸

Όσον αφορά ειδικότερα τον ακαδημαϊκό χώρο την εποχή εκείνη, «...ούτε η κοινωνιολογία είχε αρχίσει να διέρχεται σοβαρή κρίση, ούτε ο λογικός θετικισμός που ενέπνεε, κατά κύριο λόγο, τη μεθοδολογία της... Το παρσονικό παράδειγμα του δομολεειτουργισμού εξακολουθούσε να κατέχει, σε αρκετά μεγάλο βαθμό, τα ιδεο-

8. Όλα τα παραθέματα προέρχονται από το εισαγωγικό σημείωμα του τρίτου τόμου.

λογικά σκήπτρα... Ο μαρξισμός δεν κατείχε μεν κεντρική θέση στην επίσημη ή ακαδημαϊκή κοινωνιολογία (...), όμως το παράδειγμα αυτό δεν είχε χάσει ακόμη την αίγλη του...». Τέλος, «...στα πανεπιστήμια της εποχής εκείνης κυριαρχούσε το πρότυπο του επιστήμονα ως ενός ανιδιοτελούς υπηρέτη της επιστήμης του και των αξιών της». Πρόκειται για τις αξίες και τα πρότυπα του διαφωτισμού, «...τις οποίες αντανάκλωνε το ιδεώδες του χουμπολτιανού πανεπιστημίου που ήταν ακόμη αρκετά διαδεδομένο».

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια και υπό αυτές, γενικά, τις συνθήκες κοινωνικοποιήθηκαν οι Έλληνες κοινωνιολόγοι των δεκαετιών του '60 και του '70. Έτσι, πολύ συνοπτικά, ως γενιά:

- ▶ Είναι πρωτοποριακή (προσωπικά και επιστημονικά) και αγωνιστική.
- ▶ Είναι περισσότερο πολιτικοποιημένη και, λόγω των ιστορικών συνθηκών των δεκαετιών του '60 και του '70, χαρακτηρίζεται από «πολιτικό ακτιβισμό».
- ▶ Αντιλαμβάνεται την κοινωνιολογική ανάλυση ως εργαλείο της κοινωνικής αλλαγής, μέσα σε ένα κλίμα ευρύτατης αναγνώρισης της χρησιμότητάς της στην κοινωνική πολιτική.
- ▶ Έχει περισσότερη εμπιστοσύνη στο επιστημολογικό και θεωρητικό στάτους της επιστήμης της και στέκεται περισσότερο αισιόδοξα απέναντι στις πρακτικές (πολιτικές) εφαρμογές της.
- ▶ Τέλος, η επαγγελματική προδιάθεση των κοινωνιολόγων αυτής της γενιάς τείνει να τους κάνει να αντιμετωπίζουν «...με μεγαλύτερο ιδεαλισμό το

ρόλο του καθηγητή, του ερευνητή και γενικότερα του κοινωνικού επιστήμονα».

Οι κοινωνιολόγοι της νεότερης γενιάς κοινωνικοποιούνται τα τελευταία είκοσι χρόνια, τις δεκαετίες του '80 και του '90, και αυτοί –στη μεγάλη τους πλειονότητα– σε χώρες της Ευρώπης και στις ΗΠΑ (μια διαφορά σε σχέση με την προηγούμενη γενιά είναι ότι τώρα είναι πιο πολλοί εκείνοι που παίρνουν το διδακτορικό τους στην Ελλάδα –14 σε σύνολο 71). Ωστόσο, οι συνθήκες τώρα έχουν αλλάξει ριζικά. Η ψυχροπολεμική εποχή τελειώνει και τυπικά με την κατάρρευση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης το 1989, και μαζί με αυτήν καταρρέουν και πολλές «βεβαιότητες» που τη χαρακτήριζαν: Γίνεται όλο και περισσότερο λόγος για «...το τέλος των ιδεολογιών (D. Bell) και των παραδοσιακών διανοουμένων, όπως και για το τέλος της ιστορίας (F. Fukujama)» (καθώς και για το τέλος της εργασίας, A. Gorz). Αμφισβητούνται παραδοσιακές διακρίσεις όπως αυτή μεταξύ «αριστεράς και δεξιάς», επαναριοθετούνται τα περιεχόμενα σημαντικών εννοιών όπως του «πολιτικού» και της «πολιτικής», ενώ ακόμη και αυτό το ίδιο το «Πανεπιστήμιο», ως ακαδημαϊκός χώρος, δεν έχει το ίδιο κοινωνικό νόημα που είχε πριν από είκοσι χρόνια. Στη θέση όλων αυτών αναδεικνύονται νέες «βεβαιότητες», όπως «...η παγκοσμιοποίηση, στο οικονομικό ... [κυρίως] πεδίο, η εξασθένηση του Κράτους-Έθνους και αναμφισβήτητα του κρα-

τισμού, η οικονομική ανάγκη για συρρίκνωση του Κράτους Πρόνοιας». Οι νέες τεχνολογίες και ιδιαίτερα η ανάπτυξη των ηλεκτρονικών υπολογιστών μείωσαν εντυπωσιακά τις αποστάσεις, και ενώ η επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών ανθρώπων, λαών και πολιτισμών μοιάζει να περνά μια φάση επαναστατικής προόδου, δεν φαίνεται να συμβαίνει το ίδιο και με την αλληλοκατανόηση.

Αντίστοιχα, στον ακαδημαϊκό χώρο αρχίζει να υποχωρεί ο κοινωνιολογικός θετικισμός (με την έννοια των εμπειρικών κοινωνιολογικών ερευνών), το μαρξιστικό παράδειγμα χάνει «...σταδιακά την αίγλη του καθώς άρχισε να γίνεται αντικείμενο μιας περισσότερο εκτεταμένης κριτικής σε σχέση με το παρελθόν», ενώ σε κρίση βρίσκεται και ο παρσονικός δομολειτουργισμός. Το κενό που δημιουργείται καταλαμβάνουν όλο και περισσότερο οι ιδέες των μεταμοντερνιστών διανοουμένων που υποστηρίζουν τον ακραίο σχετικισμό και αμφισβητούν τη δυνατότητα άσκησης μιας ορθολογικής κοινωνικής κριτικής. Εξάλλου, η υπερίσχυση μιας παγκοσμιοποίησης νεοφιλελεύθερου τύπου συνεπάγεται ότι η παλαιότερη σύνδεση της επιστήμης της κοινωνιολογίας με το σχεδιασμό των κρατικών πολιτικών είναι περίπου άχρηστη, αφού δεν είναι δυνατή η επίλυση των μεγάλων κοινωνικών προβλημάτων μέσω της κρατικής παρέμβασης. Όπως υπογραμμίζει η συγγραφέας, «εκτός από τη θεωρητική σύγχυση που μέχρι ενός σημείου προκαλεί η κατάσταση αυτή,

η συνεπακόλουθη απογοήτευση αρκετών ερευνητών φαίνεται να τους οδηγεί και στο διαζύγιο ανάμεσα στην εμπειρική έρευνα και στη θεωρία». Αντίθετα, μεγαλύτερη σημασία δίνεται τώρα στις δημοσκοπήσεις οι οποίες, μέσω της προβολής τους από τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα από την παντοδύναμη τηλεόραση, φαίνεται να καθορίζουν όλο και περισσότερο την καθημερινή κοινωνική και πολιτική ατζέντα, ενώ αντίστοιχα η κοινωνιολογία περιθωριοποιείται. Τέλος, ακόμη και αυτό το ίδιο το πανεπιστήμιο, ως ακαδημαϊκός χώρος, έχει ανασηματοδοτηθεί. Δεν πρόκειται πια για το «χουμπολιανό πανεπιστήμιο» του παρελθόντος, αλλά περισσότερο για μια επιχείρηση, που διασυνδέεται με άλλες επιχειρήσεις της ευρύτερης αγοράς, στην οποία απασχολούνται επιστήμονες-μάνατζερ/ επιστήμονες-τηλεοπτικοί αστέρες που μπορούν να εξασφαλίζουν και να διαχειρίζονται οικονομικούς πόρους: «ο έλεγχος της επιστημονικής αξιοκρατίας, της ποιότητας του έργου των πανεπιστημιακών άρχισε να ασκείται, κατά μεγάλο μέρος, όχι πλέον με βάση κανόνες που έθεταν τα ίδια τα πανεπιστήμια και η επιστημονική κοινότητα, αλλά από εθνικούς εξωτερικούς γραφειοκρατικούς φορείς, σύμφωνα με “κανόνες επίδοσης” και μετρήσιμους όρους».

Όλα αυτά δεν μπορούσαν παρά να επηρεάσουν τους Έλληνες και τις Ελληνίδες κοινωνιολόγους της νεότερης γενιάς, πράγμα άλλωστε που, καταρχήν, φαίνεται και στα έργα τους: ενώ δεν έχουν εγκαταλείψει την εμπει-

ρική έρευνα της ελληνικής κοινωνίας, εντούτοις προτιμούν την έμμεση από την άμεση παρατήρηση (και σχεδόν ποτέ την παρατήρηση με τη συμμετοχή), ενώ συχνά η σύνδεση με τη θεωρία είναι ανύπαρκτη. Οι ολιστικές ερευνητικές προσεγγίσεις απουσιάζουν, ενώ αφθονούν οι περιπτώσιολογικές μελέτες ή/και «...η αποκλειστική ενασχόληση με καθαρά θεωρητικά και εννοιολογικά ζητήματα», αντανακλώντας έτσι το γενικότερο σχετικισμό και τη σύγχυση που χαρακτηρίζει την κοινωνιολογία τα τελευταία είκοσι χρόνια. Επιπλέον, η αποσύνδεση της επιστήμης από το σχεδιασμό και την εφαρμογή κοινωνικών πολιτικών –ως αποτέλεσμα της συρρίκνωσης του Κράτους Πρόνοιας και της υπερίσχυσης της λογικής της αγοράς– είναι αναμενόμενο ότι τους κάνει λιγότερο ιδεαλιστές (αναφορικά με το ρόλο τους ως επιστημόνων και διανοουμένων) και λιγότερο αισιόδοξους (αναφορικά με τη χρησιμότητα της επιστήμης τους και τη δυνατότητα επιρροής των κοινωνικών διαδικασιών μέσω της προσωπικής τους συμβολής). Ακόμη, όπως παρατηρεί η Ι.Λ.-Δ., η νεότερη αυτή γενιά δεν χαρακτηρίζεται από την πρωτοπορία, την έντονη πολιτικοποίηση και την αγωνιστικότητα της παλαιότερης, αφού μετά το 1974 η δημοκρατία στη χώρα μας έχει αποκατασταθεί και η κοινωνιολογία έχει ευρύτερα «νομιμοποιηθεί» και θεσμοποιηθεί. Το καινούργιο περιβάλλον μέσα στο οποίο καλείται να σταδιοδρομήσει (τόσο το κοινωνικό, που τείνει να κυριαρχηθεί από τη λογική της

αγοράς, όσο και το πανεπιστημιακό, που διαπνέεται από μια επιχειρησιακή-εργαλειακή λογική) είναι πολύ πιο ανταγωνιστικό σε σχέση με το κοντινό παρελθόν. Έτσι, οι νεότεροι/ες Έλληνες και Ελληνίδες κοινωνιολόγοι τείνουν να διαμορφώσουν μια επαγγελματική προδιάθεση/εθισμό (habitus) η οποία «...διευκολύνει την προσαρμογή τους σε αυτήν ακριβώς τη λογική [του ατομισμού και του ανταγωνισμού], που οπωσδήποτε περιορίζει την παραδοσιακή σχετική αυτονομία του επιστημονικού πεδίου και μειώνει τη σημασία που δινόταν παραδοσιακά στην ανιδιοτελή επιστημοσύνη».

Πέρα από την ειδική αξία που έχει η διάκριση αυτή για τη μορφολογία της επιστημονικής κοινότητας των κοινωνιολόγων στη χώρα μας, νομίζω ότι είναι και γενικότερα χρήσιμη επειδή αναδεικνύει ιδιαίτερα παραστατικά –ακόμη και στους μη ειδικούς– τα χαρακτηριστικά της κρίσης που αντιμετωπίζει η κοινωνιολογία στις μέρες μας, ακριβώς λόγω της συγκριτικής προσέγγισης που υιοθετεί. Αυτή η συγκριτική προσέγγιση θεωρώ ότι προδιαγράφει σε αρκετά μεγάλο βαθμό και την κατεύθυνση προς την οποία θα πρέπει να κινηθούν οι κοινωνιολόγοι για να βγουν από το σημερινό αδιέξοδο. Δεν ισχυρίζομαι επ' ουδενί πως κάτι τέτοιο υποστηρίζει η συγγραφέας, ούτε και θα ήθελα να της χρεώσω αυθαίρετα απόψεις που μπορεί να μη την βρίσκουν σύμφωνη. Απλώς, θέλοντας να καταθέσω το δικό μου προβληματισμό, πιστεύω ότι η κοινωνιολογία, τόσο στη χώρα μας

όσο και διεθνώς, θα ανακτήσει την αίγλη της και θα επανακαταλάβει τη θέση που της αξίζει όταν επιτύχει να συνδεθεί εκ νέου με την κοινωνία. Ωστόσο, το γεγονός ότι σήμερα βρίσκεται στο περιθώριο μπορεί να οφείλεται εν μέρει στον έντονο σχετικισμό και στον υπερβολικό πλουραλισμό που τη χαρακτηρίζουν· νομίζω όμως ότι, εάν το ευρύτερο θεσμικό –δηλαδή το κοινωνικό και πολιτικό– πλαίσιο ήταν περισσότερο ευνοϊκό, ίσως τα παραπάνω χαρακτηριστικά που σήμερα αντιλαμβανόμαστε ως πηγές παθολογείας να λειτουργούσαν διαφορετικά, δηλαδή με έναν περισσότερο εποικοδομητικό τρόπο. Άλλωστε, για την κρίση που διέρχεται η κοινωνιολογία, δεν είναι καθόλου άμοιρη η ιστορική συγκυρία. Με άλλα λόγια, η επανασύνδεση της κοινωνιολογίας με την κοινωνία δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με την εκ των έδων υπέρβαση της κρίσης που τη χαρακτηρίζει. Νομίζω ότι είναι ταυτόχρονα απαραίτητη και η δημιουργία από έξω νέων, καταλληλότερων κοινωνικών συνθηκών, που να δώσουν περισσότερη σημασία στις μέχρι σήμερα παραμελημένες σφαίρες της πολιτικής, της κοινωνίας και του πολιτισμού, εκτός από τη σφαίρα της οικονομίας που δείχνει να μονοπωλεί την προσοχή μας έως τώρα. Στην πρόκληση αυτή, θεωρώ ότι αξίζει να προσπαθήσουν να ανταπο-

κριθούν με επιτυχία και οι Έλληνες κοινωνιολόγοι.

Ήδη από τον Ιούνιο του 1986, στον πρόλογο του πρώτου τόμου, η Ι.Λ.-Δ. εξέφραζε την ελπίδα ότι «...η έκδοση αυτή καταφέρνει να παρουσιάσει τις κυριότερες τάσεις της κοινωνιολογικής εργασίας που γίνεται σήμερα στον τόπο μας, τόσο στο επίπεδο της διδασκαλίας και της έρευνας όσο και στο επίπεδο της συγγραφής, και να σκιαγραφήσει τα όρια, τις δυνατότητες και τις προοπτικές της κοινωνιολογικής επιστημονικής κοινότητας στην σύγχρονη Ελλάδα». Σήμερα, μετά από 17 χρόνια και με τη συμπλήρωση του έργου –με την έκδοση του δεύτερου και του τρίτου τόμου–, θα υποστηρίζαμε απερίφραστα πως εκείνες οι ελπίδες ευοδώθηκαν. Μέσα από το έργο της Ι.Λ.-Δ. μια ολόκληρη –και μέχρι πρόσφατα μάλλον υποτιμημένη– επιστημονική κοινότητα στη χώρα μας «δηλώνει παρούσα», ενώ ταυτόχρονα διαμορφώνεται και μια αφετηρία από την οποία μπορούν οι νεότεροι κυρίως, Έλληνες και Ελληνίδες κοινωνιολόγοι να συμβάλουν στην εξέλιξη της επιστήμης, στην έξοδό της από την κρίση που διέρχεται και στην ανάδειξή της σε περίοπτη θέση, κάτι που αναμφίβολα της αξίζει.

Μανώλης Αλεξάκης

Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης
του Πανεπιστημίου Κρήτης

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Genov N. and Becker U. (eds), 2001, *Social Sciences in Southeastern Europe*, ISSC-IZ, Paris-Bonn.
- Ιντζεσίλογλου Ν. Γ., «Το μάθημα της Κοινωνιολογίας στη Μέση Εκπαίδευση», στο *Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών*, τεύχος 23, Σεπτέμβριος 1998-Φεβρουάριος 1999, σ. 18-23.
- Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (επ.), 1987, *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα*, Τόμος Α' (με κείμενα 30 συγγραφέων), Αθήνα, Παπαζήσης.
- Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (επ.), 1997, *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα, 1988-1996*, Τόμος Β' (με κείμενα 47 συγγραφέων), Αθήνα, Παπαζήσης.
- Λαμπίρη-Δημάκη Ι., 2000, *Για την Κοινωνιολογία*, Αθήνα-Κομοτηνή, Αντ. Ν. Σάκκουλας.
- Lambiri-Dimaki J., 2001, «The Status of Sociology in Greece: Past, Present and Future», στο Genov N. and Becker U. (eds), *Social Sciences in Southeastern Europe*, ISSC-IZ, Paris-Bonn, σ. 91-110.
- Λαμπίρη-Δημάκη Ι. (επ.), 2002, *Η Κοινωνιολογία στην Ελλάδα σήμερα. Η ολοκλήρωση της Τριτολογίας, 1959-2000*, Τόμος Γ' (με κείμενα 36 συγγραφέων), Αθήνα, Παπαζήσης.
- Platt J., 1998, *A Brief History of the ISA: 1948-1997*, Quebec, The International Sociological Association/ISA.
- Rhoades L. J., *A History of the ASA: 1905-1980*, Copyright © 1981, American Sociological Association, <http://www.asanet.org/about/history/index.html>.
- Σωτηρόπουλος Δ. Α., 2002, «Η ταυτότητα μιας κοινότητας», στην εφημερίδα *Το Βήμα*, 22 Σεπ. (στο ένθετο «Το Άλλο Βήμα», σ. 18).